

V. Bilodid, postgraduate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE FEATURES OF INFLUENCE OF EDUCATIONAL SOCIALIZATION: FACTORIAL STRUCTURE OF BASIC DIRECTIONS

The article is discussed the features of the influence of educational socialization. It was presented the results of empirical research in the form factor model. It was determined two stages of educational socialization in higher education: the first mainly concerns the students of 1-2 courses, the second – the students of 3-6 courses. It was described the procedure and the methodology of the research. It was denoted the use of one-way ANOVA for independent samples to validate the hypotheses about the existence of certain differences between subjects: comparison of second year student of three different departments found no significant differences in the perception of learning environment, learning core competencies, characteristics of influence of the educational environment, indicators of psychological well-being, indicators causal orientations.

Also, it was presented the method Student's t-test for independent samples to compare students from different courses that study at the same faculty: overall, between the second and fifth years of Historical Faculty, Faculty of Psychology and Military Institute found significant differences.

It was used the Bartlett's Test of Sphericity to test the feasibility of using factor analysis to the selected data: the value of its significance indicates the validity and reliability of data for factorial method.

It was defined and described the main factors on the specifics of influence of educational socialization. The resulting factors are revealing the structure of educational socialization in higher education, pointing to factors of its impact on students.

Keywords: educational socialization, factor model, training and education, competencies, university, direction of influence.

УДК (159.923.2:177.1+17.026.4)-057.87

О. Венгерова, викладач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків
О. Луценко, канд. психол. наук, доц.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків
І. Зуєв, канд. психол. наук
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків

ДИНАМІКА ПРОЯВІВ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ НАПРЯМКІВ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Метою дослідження було вивчити прояви честі та гідності у студентів різних напрямків навчання в умовах трансформації суспільства. Використовувався Опитувальник для орієнтовного визначення проявів честі та гідності в поведінці та діяльності особистості В. В. Рибалки. Вибірка: студенти психологічного, біологічного та хімічного факультетів, 291 особа I та V курсів. Тестування проводилося з грудня 2013 р. по вересень 2014 р. Виявлено, що найбільший рівень честі та гідності властивий студентам-біологам через їхню затребуваність на ринку праці. Протягом розглянутого етапу трансформації спочатку знижувався рівень честі та гідності у психологів та хіміків (взимку та навесні 2014 р.), а потім підвищується (у вересні 2014 р.). Підвищення честі та гідності у хіміків пов'язується з покращенням політичної ситуації в країні, а у психологів – їхньою активною роллю у волонтерському русі.

Ключові слова: честь, гідність, студенти, суспільні трансформації.

Постановка проблеми. Складність сучасного життя, динамічність розвитку політичних подій на Україні визначає актуалізацію та трансформацію багатьох психологічних утворень особистості, зокрема, проявів честі та гідності. Студентство зазвичай є активною та чутливою до соціально-політичних змін частиною суспільства. В цих умовах виникає потреба вивчення динаміки цих психологічних властивостей студентської молоді.

Поняття честі та гідності в літературі розглядається у зв'язку із самоцінністю особистості. Події в суспільстві доводять, що самоцінність кожної людини, визнання її гідності та честі залежить від економічного ладу та політичного режиму суспільства, від її здатності забезпечити утвердження невідчужуваних прав громадян. Від цього, зокрема, залежить і те, наскільки особистість зможе у своїй діяльності не заплямувати, зберегти свою честь [2, 4, 7].

З погляду еволюційної психології поштовхом до появи у людей складної соціальної системи стали емоційні стани, які виникли під час еволюції соціальних ієрархій. Домінування (гордість, відчуття власної гідності) розцінюється як позитивна емоція, яку ми намагаємося відчувати, а підкорення (сором) – неприємний стан, якого ми намагаємося запобігти. Як вважав Ч. Дарвін, прояви гордості та сорому – адаптивна поведінка, що виникла протягом еволюції. Така поведінка має місце у дуже різних видів. Як довів Дж. Едельман, емоції гордості та сорому характерні для будь-якої людської культури. Вони мають чіткі часові рамки виникнення в онтогенезі – це вік від двох до трьох років. Гордість та сором мають стереотипні зовнішні прояви. Гордість характеризується прямою, самовпевненою, розслабленою статуєю. Під час спілкування горді люди дивляться в очі співрозмовнику. Ті, хто відчуває сором, відводять погляд та опускають голову, можуть нервово посміхатися або червоніти [5].

На психофізіологічному рівні за гордість та сором відповідає орбіто-фронтальна кора мозку. Її пошкодження позбавляє людину можливості відчувати гордість та сором. Рівень нейротрансмітеру серотоніну та гормону тестостерону позитивно корелює з відчуттям гордості та негативно – з відчуттям сорому [5].

Історично зростання цінності ідеї честі та гідності набувають в так званій рицарській етиці, розквіт якої припадає на часи феодального середньовіччя. Впродовж історії зміст домінуючих у суспільстві кодексів честі неодноразово змінювався, хоча, чимало елементів уявлення про честь зберігають відносну сталість. І в наші дні не втратили свого значення уявлення про честь і безчестя, хоча розмивання соціальних бар'єрів і широка демократизація моральності позбавили поняття честь її колишньої вагомості та прямої зобов'язуючої сили. Сучасні люди не мають тих засобів негайно покарати мерзотника чи нахабу, які були в розпорядженні середньовічного рицаря або джентльмена XVII ст. Ідея честі загалом дедалі більшою мірою поступається своїм місцем у системі моральних пріоритетів ідеї загальнолюдської гідності.

Важливо зазначити, що між поняттями честі й гідності існують суттєві відмінності. Честь як форма самосвідомості санкціонує певний моральний статус людського індивіда, певний стандарт його оцінки згідно з належністю до тієї чи іншої конкретної групи людей – соціальної, професійної, національної, за певними конкретними уподобаннями. Саме слово "честь" етимологічно пов'язане зі словом "частина": в надбанні даної соціальної групи, як матеріальному, так і моральному, в її славі й доброму імені, в повазі, яку вона викликає до себе, кожен її член має свою частину. Людина честі має піклуватися як про репутацію групи, до якої вона належить, так і про власну свою репутацію:

чи відповідає вона особисто вимогам честі, що належить їй як члену даної групи [4].

На думку авторів "Філософського словника": "Виступаючи формою прояву відношення індивіда до самого себе і суспільства до індивіда, честь, так само як і достойність, відповідним чином регулює поведінку людини і ставлення до неї з боку оточуючих. Але, на відміну від поняття достойності, поняття честі базується не на принципі рівності всіх людей у моральному відношенні, а на їх диференційованій оцінці (залежно від соціального становища особистості, класової, національної, професійної та колективної приналежності та репутації" [11, с. 542]

Поняття "честь" в літературі розглядається як суспільна оцінка особистості, і в той же час, осмислення самою особистістю такої оцінки, тобто самооцінка. Зовнішня оцінка честі тісно пов'язана з поняттями "репутація", "добре ім'я", "престиж". Честь в суб'єктивному, внутрішньому своєму аспекті виступає як внутрішній мотив діяльності та поведінки особистості [4, 7].

Зміст поняття гідності утверджує принципову цінність індивіда як людини взагалі, як представника людства, саме цим і визначаючи моральний стандарт його самооцінки. Проблема гідності – це проблема забезпечення поваги до кожного індивіда, його людських прагнень і прав з боку інших людей та суспільства в цілому. Конкретний індивід "заслужує" право на людську гідність тією мірою, якою він спроможний втілити у своєму реальному бутті певні риси "людини взагалі". Перед ідеєю гідності усі люди морально рівні – кожен має дбати про так звану "внутрішню людину" в собі. Такому розумінню моральної гідності людини відповідає філософське її бачення як істоти, здатної до перетворення, тобто до виходу за межі наявного буття, у сферу нових можливостей і перспектив [4, 7].

В Психологічному словнику гідність розуміється як "етичне і психологічне поняття, в якому фіксується уявлення про цінність людини як особистості. Гідність виступає також як категорія соціальної психології, що означає ставлення людини до самої себе (на основі адекватної самооцінки) і ставлення до неї інших людей. У психологічному плані гідність є формою вияву самосвідомості і самоконтролю, на яких базується вимогливість людини до самої себе" [8, с. 34].

Зовнішній аспект гідності полягає у визнанні людини найвищою цінністю. Внутрішня сторона категорії гідності пов'язана з внутрішнім світом людини, її світоглядом і переконаннями, з почуттям і усвідомленням своєї моральної цінності й корисності суспільству [7].

В. В. Рибалка розглядає поняття честі та гідності з позицій культурологічного підходу, в контексті психологічної культури особистості. Цінність особистості, її суб'єктивне усвідомлення і переживання в феноменах гідності і честі, виступають атрибутивними ознаками психологічної культури [9, 10]. За В. В. Рибалкою, психологічні властивості честі і гідності розуміються як феномени усвідомлення, тобто мотивування, інформування, цілепокладання, продукування та емоційно-почуттєвого переживання суб'єктом своєї соціально-психологічної та індивідуально-психологічної цінності при розрізненні "Я" від "не Я" [9]. Автор пропонує п'ять складових понять честі та гідності відповідно до розробленого уявлення про тривимірну, поетапно конкретизовану психологічну структуру особистості. Він виділяє п'ять компонентно-діяльнісних проявів честі та гідності особистості: потребово-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворювальний, операційно-результативний, емоційно-почуттєвий компоненти діяльності [10, с. 238]. Цей український вчений одним з перших почав вивчати дані феномени в українському суспільстві, зокрема, в системі

вищої освіти [9]. Тому ми далі будемо спиратися на його підхід до вивчення честі та гідності в умовах трансформації українського суспільства.

Метою дослідження було вивчити прояви честі та гідності у студентів різних напрямків навчання в умовах трансформації суспільства. *Завданнями дослідження* було: 1) порівняти прояви честі та гідності у студентів різних напрямків навчання; 2) порівняти прояви честі та гідності у студентів на початковій та завершальній стадіях навчання; 3) оцінити динаміку проявів честі та гідності у студентів під час трансформацій у суспільстві.

Методика та процедура дослідження

Методом дослідження був "Опитувальник для орієнтовного визначення проявів честі та гідності в поведінці та діяльності особистості" В. В. Рибалко (Рибалко, 2011). Тест вимірює 8 змінних: сумарний показник; окремі показники честі та гідності; субшкальні показники проявів честі та гідності: потребово-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворювальний, операційно-результативний та емоційно-почуттєвий.

В якості методів математичної обробки даних були використані критерій Манна-Уїтні для незалежних вибірок, графічний аналіз, що були виконані в програмах STATISTICA 7.0 та MS Excel for Windows XP.

Вибірку дослідження склали 291 студент Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна 1 та 5 року навчання. Було протестовано: 48 студентів-психологів 1 курсу (грудень 2013 р.), 33 студента-психолога 5 курсу (лютий 2014 р.), 28 студентів-психологів 5 курсу (вересень 2014 р.), 59 студентів-біологів 1 курсу (травень 2014 р.), 28 студентів-біологів 5 курсу (вересень 2014 р.), 31 студент-хімік 1 курсу (квітень 2014 р.), 36 студент-хімік 5 курсу (травень 2014 р.) та 28 студентів-хіміків 5 курсу (вересень, 2014 р.).

Дослідження було почато взимку 2013 р., продовжено навесні 2014 р., але протестувати біологів 5-го курсу навесні не вдалося через їх від'їзд на практику, тому їхнє тестування було перенесено на вересень. Після їх опитування у вересні 2014 р. ми виявили, що динаміка їхніх результатів відрізняється від інших груп, тому було вирішено повторити водночас тестування психологів та хіміків. Тому біологи 5 курсу були протестовані один раз, а психологи та хіміки 5 курсу були протестовані два рази – у лютому-травні 2014 р. (перший замір) та в той самий тиждень, що і біологи, у вересні 2014 р. (другий замір).

Завдяки різним термінам тестування можна було оцінити динаміку показників протягом таких суспільних трансформацій: грудневих-люневих подій 2014 р. на Майдані Незалежності, м. Київ, анексії півострову Крим (березень-травень 2014 р.) та бойових дій на сході України (травень-вересень 2014 р.).

Отримані результати та їхній аналіз

За результатами дослідження першокурсників взимку та навесні 2013-14 рр. виявилось, що найвищий сумарний рівень честі та гідності властивий студентам-хімікам, на другому місці студенти-біологи та на третьому місці – студенти-психологи – див. рис. 1.

Достовірні розбіжності між студентами психологами та біологами спостерігаються за загальним рівнем честі та гідності ($p=0,008$), за показником гідності ($p=0,001$), а також за субшкальними показниками когнітивних ($p=0,003$) та емоційних проявів ($p=0,001$). Розбіжності між студентами психологами та хіміками спостерігаються за загальним рівнем честі та гідності ($p=0,021$), за показником гідності ($p=0,002$), а також за субшкальними показниками потребово-мотиваційних ($p=0,003$), когнітивних ($p=0,005$) та інструментально-продуктивних проявів ($p=0,017$). Між біологами та хіміками розбіжності не значущі.

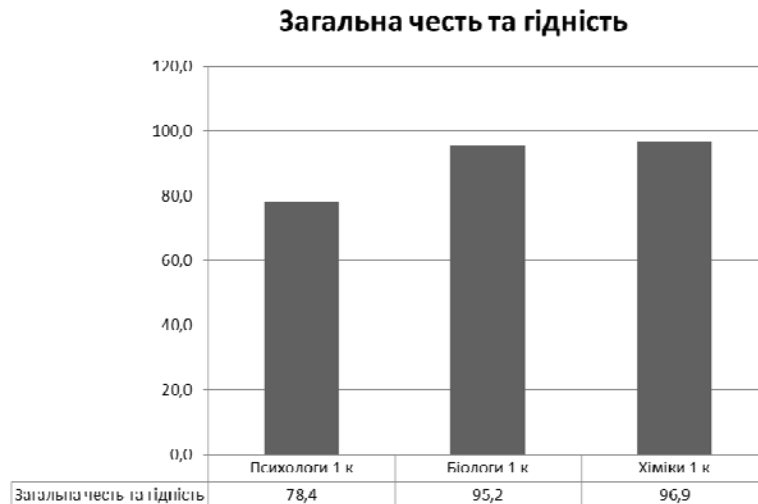

Рис. 1. Загальний рівень честі та гідності у студентів 1-их курсів

Такий розподіл балів можна інтерпретувати через чинник професійної затребуваності фахівців досліджених спеціальностей. На період відносної стабільності в Україні, який передував вищезгаданим політичним подіям, фахівці-хіміки були найбільш затребуваними працівниками у багатьох промислових галузях України. Біологи теж стабільно потребуються у медичній, аграрній та деяких інших сферах на відміну від психологів,

які, імовірно, відчували власну потенційну непотрібність на ринку праці [1].

За результатами дослідження п'ятикурсників найкращий рівень показників честі та гідності спостерігається у біологів (107,4 б.), тобто біологи опинилися на першому місці на відміну від першокурсників, де лідирували хіміки – див. рис. 2.

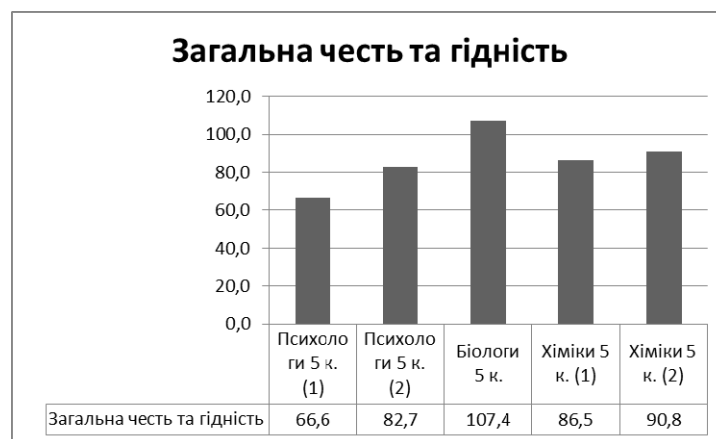

Рис. 2. Загальний рівень честі та гідності у студентів 5-х курсів

На першому замірі (зима-весна 2014 р.) психологи-п'ятикурсники показали значущо гірші результати (66,6 б.) у порівнянні з хіміками 5-го курсу (86,5 б.) у потребно-мотиваційній та у цільовій сферах на рівні $p < 0,05$. Але на другому замірі (осінь 2014 р.) психологи п'ятого курсу показали гірші результати (82,7 б.) лише у порівнянні з біологами (за загальним показником, за показниками честі та гідності, за показниками в цільовій сфері на рівні $p < 0,05$ та в інструментально-продуктивній сфері на рівні $p < 0,01$), але не з хіміками (90,8 б.), як було раніше. Тобто, психологи та хіміки на п'ятому курсі восени 2014 р. мають статистично однаковий рівень честі та гідності, але нижчий ніж у біологів.

Порівняння тестових показників між першим та п'ятим курсом в групах студентів-хіміків та біологів довело, що вони значущо не змінилися, але у психологів результати виявилися різноспрямованими за групами в залежності від терміну тестування. В першій групі психологів 5 курсу, яка тестувалася у лютому 2014 р., результати погіршилися відносно результатів на 1-му кур-

сі (за честю на рівні $p < 0,05$, та за цільовою сферою на рівні $p < 0,01$), а в групі психологів 5 курсу, яка тестувалася у вересні 2014 р., результати виявились значно кращими – див. рис. 3.

Достовірне покращення у психологів спостерігалось лише за показником цільового прояву честі та гідності ($p < 0,05$), тобто честь та гідність психологів зростає за рахунок появи високої мети. Такі зміни у результатах можна пояснити враховуючи чинник соціально-політичних трансформацій, які відбулися у суспільстві в проміжок часу між весною та осінню 2014 р. Ми пов'язуємо такі зміни у психологів з їх активною участю у волонтерському русі для допомоги постраждалим із зони АТО (військовим, пораненим, переселенцям, родичам загиблих) та усвідомленням у суспільстві важливості ролі психолога. Тобто та картина найнижчого рівня честі та гідності у психологів на початку дослідження, що була найбільш імовірно пов'язана з їхньою незатребуваністю як професіоналів, змінилася на протилежну, що підвищило їх самоусвідомлення як достойних та гідних членів суспільства.

Загальна честь та гідність

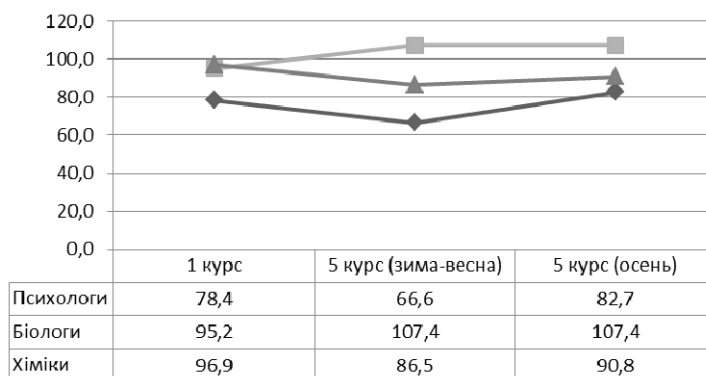

Рис. 3. Динаміка загального рівня честі та гідності у студентів 1–5 курсів (дані біологів 5 курсу у другому стовпчику умовні, за аналогією з третім стовпчиком)

Висновки

1. Рівень честі та гідності у студентів на початковій стадії навчання був вищим у студентів природничого напрямку навчання (хіміків та біологів) у порівнянні зі студентами суспільного напрямку навчання (психологів). На завершальній фазі навчання найвищий рівень честі та гідності мають студенти-біологи. Це можна пояснити тим, що професія біолога є затребуваною в Україні, особливо в аграрному секторі економіки, а рух України в напрямку інтеграції у світову економіку ще більше підвищує цінність фахівців даного напрямку.

2. У студентів спостерігалось зниження рівня честі та гідності від першого до п'ятого курсу, коли тестування проводилося взимку та навесні 2014 р. Це можна пояснити погіршенням політичної ситуації в Україні та зниженням перспектив успішного працевлаштування.

3. Зафіксовані високий рівень честі та гідності у студентів-біологів та підвищення цього рівня у студентів хіміків у вересні 2014 р. можна пояснити особливостями політичної ситуації в державі, а значуще підвищення відчуттів честі та гідності у студентів-психологів ми пов'язуємо з їхнім активним включенням у волонтерський рух та усвідомленням у суспільстві важливості професії психолога.

Список використаних джерел

1. Експерт назвав затребувані професії в Україні у найближчі 10 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/836002>
2. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
3. Karpenko Z. S. Axiological psychology of personality / Z. S. Karpenko. – Ivano-Frankivsk : Lileya-NV, 2009. – 512 p.

4. Мучник А. Г. Философия достоинства, свободы и прав человека / А. Г. Мучник. – К. : Парламентское издательство, 2009. – 672 с.
5. Muchnik A. G. Philosophy of dignity, freedom and human rights / A. G. Muchnik. – K. : Parlamentskoe izdatel'stvo, 2009. – 672 p.
6. Палмер Дж. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo sapiens / Дж. Палмер, Л. Палмер. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2003. – 384 с.
7. Palmer J. Evolutionary psychology. Secrets of behavior of Homo sapiens / J. Palmer, L. Palmer. – SPb. : Prajm-Evroznak, 2003. – 384 p.
8. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1980. – 302 с.
9. Pechchei A. Human qualities / A. Pechchei. – M. : Progress, 1980. – 302 p.
10. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості / Е. О. Помиткін. – Монографія. – К. : Наш час, 2007. – 280 с.
11. Pomytkin E. O. Psychology of spiritual development / E. O. Pomytkin. – Monography. – K. : Nash Chas, 2007. – 280 p.
12. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
13. Psychological Dictionary / Ed. by V. I. Vojtko. – K. : Vyschha shkola, 1982. – 216 p.
14. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога / В. В. Рибалка. – К. : Шкільний світ, 2010. – 128 с.
15. Rybalka V. V. Honor and dignity of the individual as a subject of practical psychology / V. V. Rybalka. – K. : Shkil'nyj Svit, 2010. – 128 p.
16. Рибалка В. В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: науково-методичний посібник / В. В. Рибалка. – К. : ТОВ "Інформаційні системи", 2011. – 428 с.
17. Rybalka V. V. Psychology of honor and dignity, cultural and axiological aspects: scientific-methodical manual / V. V. Rybalka. – K. : TOV "Informacijni systemy", 2011. – 428 p.
18. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
19. Philosophical Dictionary / Ed. by I. T. Frolova. – 5-th ed. – M. : Politizdat, 1987. – 590 p.

Надійшла до редколегії 29.10.14

Е. Венгерова, преподаватель

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков

Е. Луценко, канд. психол. наук, доц.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков

И. Зуев, канд. психол. наук

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков

ДИНАМИКА ПРОЯВЛЕНИЙ ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА СТУДЕНТОВ РАЗНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ОБУЧЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА

Цель исследования – изучить проявления чести и достоинства у студентов различных направлений обучения в условиях трансформации общества. Метод – "Опросник для ориентировочного выявления проявлений чести и достоинства личности" В. В. Рыбалки. Выборка: студенты психологического, биологического и химического факультетов, 291 человек I и V курсов. Тестирование проводилось с декабря 2013 г. по сентябрь 2014 г. Обнаружено, что наибольший уровень чести и достоинства свойственный студентам-биологам. На протяжении рассмотренного этапа вначале уровень чести и достоинства у химиков снижался (зимой и весной 2014 г.), а потом повысился (в сентябре 2014 г.). Повышение чести и достоинства у студентов-химиков связано с улучшением политической ситуации в стране, а их повышение у психологов объясняется их активной ролью в волонтерском движении.

Ключевые слова: честь, достоинство, студенты, общественные трансформации.

H. Venherova, lecturer
V. N. Karazin National University of Kharkiv, Kharkiv
H. Lutsenko, PhD, Assoc. Prof.
V. N. Karazin National University of Kharkiv, Kharkiv
I. Zuiiev, PhD
V. N. Karazin National University of Kharkiv, Kharkiv

TRENDS IN THE MANIFESTATION OF HONOUR AND DIGNITY AMONG STUDENTS OF DIFFERENT MAJORS IN THE TIME OF SOCIAL TRANSFORMATIONS

The aim of this study is to examine honour and dignity manifestations of university students of different learning areas in the time of social transformations. It was used V. V. Rybalka's 'Inventory for approximate finding of honour and dignity personality manifestations'. It measures indicators of honour and dignity general level, separate indicators of honour and dignity feeling intensity and subscale indicators of honour and dignity manifestations in the motivational, cognitive, aim-forming, operation-resultant and emotional-feeling personality spheres. The study sample included 291 students. In details it were tested 48 students-psychologists of 1st year studying in December 2013, 33 students-psychologists of 5th year studying in February 2014, 28 students-psychologists of 5th year studying in September 2014, 59 students-biologists of 1st year studying in May 2014, 28 students-biologists of 5th year studying in September 2014, 31 students-chemist of 1st year studying in April 2014, 36 students-chemist of 5th year studying in May 2014 and 28 students-chemist of 5th year studying in September 2014. In this time in Ukraine was taking place such political events as 'Maydan', Crimea annexation and war in the Donbas. As a result it was found that the highest level of honour and dignity is peculiar to the students-biologists that can be explained by their need for labor market. During the considered period the honour and dignity level of students-psychologists and chemicals at first was decreased (in winter and spring 2014), and then increased (in September 2014). We think that student's-chemicals increasing of honour and dignity feelings were connected with political situation improvement, and student's-psychologists increasing of honour and dignity feelings is related to their active role in volunteer movement.

Key words: honour, dignity, students, social transformations.

УДК 316.614.034

Ю. Галан, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН МАРГІНАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена процесам гендерної соціалізації, здебільшого стереотипізації, соціальному тиску та іншим, які негативно впливають на розвиток особистості і можуть спричинити її маргіналізацію. Тут також описані сучасні гендерні процеси в період трансформації суспільства. Автором зроблено спробу пояснити процес маргіналізації в контексті гендерної соціалізації.

Ключові слова: стаття, гендер, гендерна соціалізація, гендерна ідентифікація, маскуліність/фемінність, маргіналізація, соціально-психологічна маргіналізація, стереотипізація, гендерна нерівність, упередження, соціальний примус, гендерна роль, гендерно-рольовий конфлікт, особистість.

Актуальність. Сьогодні в умовах соціальних трансформацій можна ствердно сказати, що маскулінна культура вичерпала свій потенціал. Вона все частіше розглядається як щось недосконале та однобічне. Глобалізація сучасних суспільних процесів призводить до потреби ґрунтовного розуміння проблеми та швидкого реагування на зміни, що відбуваються на мікро- та макрорівнях у всіх сферах соціальної взаємодії. Характерна для маскулінної культури стратегія насильництва та ігнорування призводить до знищення самої себе. Тому подальше ігнорування, маргіналізація жіночих стратегій виживання може спровокувати порушення нормальної соціальної взаємодії обох статей. В культурі суспільства формується концепція чоловічої і жіночої психології. Вивчення особливостей гендерної соціалізації та формування гендерної ідентифікації є досить актуальними та важливими питаннями в контексті вивчення проблем самоідентифікації та становлення особистості. Труднощі гендерної соціалізації – і, як наслідок, маргіналізація особистості – є міждисциплінарними проблемами, що охоплюють широке коло питань, є недостатньо вивченими, тому потребують подальшого дослідження.

Метою даної статті є дослідження закономірностей гендерної соціалізації особистості, її розгляд як однієї із причин маргіналізації індивіда. Привернути увагу до проблеми гендерної соціалізації, зокрема гендерної нерівності, стереотипізації та соціального примусу в контексті сучасних соціальних трансформацій.

Серед вчених, що займалися гендерними дослідженнями, ми можемо побачити представників різноманітних гендерних теорій, з поміж яких: Г. Таджфел і Дж. Тернер (теорія соціальної ідентичності), відомі соціологи Г. Зіммер, Е. Дюркгейм і Мертон, а також філософ і соціолог Е. Фромм, психолог та психіатр

Е. Берн, дослідники: М. Сігал, Р. Ангер, експериментатори: Кей До і Тім Емсвейлер, Ф. Голдберг, І. Кон та ін.

Гендерна ідентифікація – це усвідомлення індивідом своєї статі, переживання ним своєї маскулінності/фемінності та готовність виконувати визначену гендерну роль. Ідентифікувати (усвідомити) себе чоловіком або жінкою – означає прийняти ті психологічні якості й моделі поведінки, які суспільство приписує людям залежно від їх біологічної статі. Гендерна ідентичність відбувається поступово в процесі соціалізації. Вирішальним етапом є підлітковий вік, у цей період відбувається її остаточне формування [2].

Групові ідентичності пов'язані з отожденням себе з певною групою чи спільнотою. В соціології та соціальній психології використовують поняття "соціальна ідентичність" та "рольова ідентичність". Згідно з теорією соціальної ідентичності Г. Таджфела і Дж. Тернера, в основі соціальної ідентичності лежать процеси соціальної категоризації, тобто розділення соціальних об'єктів на такі, з якими особистість себе отожденює (in-group), і такі, що складають групи інших (out-group), а також процеси само-категоризації, тобто віднесення особистістю самої себе до певної соціальної категорії чи групи. Соціальна ідентичність лежить в основі більшості групових процесів, таких як групова поляризація чи стереотипізація.

Постановка проблеми. Історія культури виробила багато моделей і зразків гендерної поведінки. Інформацію про них дитина починає одержувати змалку, формуючи на фундаменті статевої ідентичності те, що ми називаємо гендером. Треба розрізняти поняття "статева ідентичність" та "гендерна ідентичність". Якщо статева ідентичність – це переважно усвідомлення себе представником тієї чи іншої статі, то гендерна ідентичність полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки,